

Kommentar till Kim Salomon

Torbjörn Gustafsson Chorell

Det är med stort intresse som jag har läst Kim Salomons artikel om de olika vändningarnas provokationer mot historievetenskapen. Det är en artikel som är tacksam att kommentera för att den tar upp så många olika frågor. Den är svår att kommentera av samma skäl. Det är möjligt att svårigheterna delvis beror på att jag kommer från en disciplin som har en annan svensk och internationell forskningstradition än historia. Det är t.ex. inte utan ett visst främlingsskap som jag tar del av Salomons sätt att relatera den kulturella vändningen till den svenska historieforskningens förhållande till källkritiken. För idéhistorikern ser detta förhållande ibland annorlunda ut, vilket Bernt Skovdahl analyserade i en uppsats för många år sedan.¹ Idéhistorikern är inte alltid intresserad av att genomskåda källan för att nå det skeende som den påstår något om utan tar fasta på källans föreställningar om det som bevittnats. Den attityden för oss omedelbart in i de analyser av föreställningsvärldar och meningsskapande som Salomon identifierar som viktiga inslag i de olika vändningarna. Kanske har vändningarna inneburit att t.ex. historiker och idéhistoriker närmar sig samma forskningsområden och perspektiv oftare än förr, även om det finns många områden av inte minst den idéhistoriska forskningen som nog är de flesta historiker främmande.

Vändningarna har enligt Salomon inspirerat och vitaliserat historieforskningen – ja, de är hela tiden närvarande i den historiska forskningen idag. De har lett till en tematisk breddning och förstärkt känslan av historieforskningens samhällsrelevans. De har också lett till fördjupad granskning av hur historia skrivs och överlag varit nyttiga för historikernas självreflexion. De olika vändningarna har å andra sidan mött misstro och motstånd. Salomons misstanke är att det berott på att vändningarna ”reser frågetecken kring historieskrivningens vetenskapliga status och kring sanningsbegreppet.” I det senare fallet handlar det om relativismen, frågan om det finns en historisk verklighet och om förklaringarnas ställning inom historieskrivningen.

Jag håller i allt väsentligt med om den bilden liksom om Salomons påpekande att de etablerade kunskaps- och vetenskapsidealerna inte har ställts under hård debatt i svensk historiografi. Det är sannolikt så att ingen har sett en vinst i att spela rollen som företrädare för de postmoderna perspektiven i den diskussionen. Priset har kanske varit för högt. Istället tycks det enligt Salomon råda någorlunda konsensus i viktiga kunskapsteoretiska och metafysiska frågor. "Den postmodernistiska inspirationen till trots utgår de flesta från, att det finns en sanning som det inom vissa ramar går att komma åt. Det existerar en av historikerna oberoende verklighet." Här tror jag att en postmodernt inspirerad forskare börjar förtvivla. Vad de kritiserade var ju framför allt den s.k. korrespondensteorin som tycks finnas i bakgrunden till det Salomon beskriver. Enligt den finns det en överensstämmelse mellan det vi beskriver och hur sakförhållandet är. Den förutsätter att vi kan jämföra utsagan med en verklighet som finns omkring oss och som inte bestäms av hur vår erfarenhet organiseras. Dilemmat för alla som forskar om det förflutna är givetvis att en sådan jämförelse mellan det vi påstår och hur ett historiskt skeende gick till inte låter sig göras på samma sätt. Den verklighet som vi skall jämföra med kan vi ju inte observera på samma sätt som vi observerar företeelser i världen runt omkring oss. Det vi har är spåren, dokumenten, bilderna osv. med vars hjälp vi kan försöka bilda oss en uppfattning om hur något troligen gick till. Den bild vi skapar kan dock inte jämföras med den verklighet som en gång var. De postmoderna kritikerna har därför argumenterat för att korrespondensteorin måste överges. Det innebär ju inte att de överger strävan efter sanning, men det vi kallar sanning måste ses på ett annat sätt än som en fråga om överensstämmelse mellan utsaga och verklighet eller den historiska analysen och det förflutna skeendet.²

Det kanske vanligaste alternativet till korrespondensteorin har nog varit att inta ett pragmatiskt förhållningssätt till frågan om sanning. Ett sådant synsätt bygger på överenskommelser om vad som är fungerande lösningar just nu. Historiker som arbetat länge och noggrant med material presenterar olika förslag på hur något skall tolkas eller betraktas. Antingen accepterar andra forskare förslaget eller så kritiserar de det. Efterhand uppkommer emellertid tillräckligt många bekräftelser så att det uppstår konsensus bland dem som undersöker området om att vissa sakförhållanden inte längre behöver granskas. Dessa sakförhållanden är det man vet och det man tar för givet eller, vilket här är samma sak, det som är sant om skeendet eller händelsen. Det innebär inte att man har sagt att det man vet överensstämmer med verkligheten (som inte finns tillgänglig), bara att detta är vad forskarna för tillfället är eniga om som det mest rimliga och som inte behöver diskuteras. Skulle det däremot någon gång komma förslag som på allvar rubbar det som tas för givet, så måste diskussionen om sakförhållandena börja på nytt. Det sker ju inte minst

när någon skarp forskare väljer att kritiskt granska vad som blivit konsensus. Salomons exempel med Weibulls uppgörelse med tidigare historikers uppfattningar om historiska skeenden är bra valt. Den svenska källkritikens fader används för att visa på kontinuiteten mellan traditionen och vår tid, men kan också visa hur väl det pragmatiska synsättet passar historikers arbete då såväl som nu. Weibull trodde att han avslöjat sanningen; vi skulle kunna säga att han gjorde en ny tolkning som krävde att andra ansåg att den var bättre än de förslag som fanns tidigare. Med ett pragmatiskt synsätt finns det naturligtvis ingen garanti för att inte forskarsamfundet upprätthåller en illusion eller att det förmedlar en föreställning om det förgångna som är präglad av politiska och moraliska värderingar. Det var ju sådana föreställningar som fick omdefinieras när Weibull och andra granskade 1800-talets nationalistiska historieskrivning. Sådana föreställningar fanns naturligtvis även i Weibulls tolkning och finns sannolikt också i det vi idag utgår ifrån som rimliga sätt att se på de historiska skeenden som vi inte tycker behöver föranleda djupare diskussion.

För egen del är jag lite förundrad över hur svårt det verkar ha varit för historiker att teoretiskt hantera frågan om sanning och historisk verklighet. Här tycks det finnas en djupt känd rädsla för att närvaron av flera konkurrerande tolkningar leder till relativism, godtycklighet eller någon sorts förlust av en kvalitet som kan knytas till den renhet och klarhet som bara en absolut sanning antas kunna äga. Jag tror nu inte att Salomon ser det så, men han rör sig ofta runt den rädslan. När han, med hänvisning till ett manuskript av Klas-Göran Karlsson, frågar: "I vilken utsträckning kan vi acceptera skilda tolkningar?", så skulle man ju kunna svara att det vore förfärligt om vi bara hade att förhålla oss till en. Pluralism handlar ju inte om att acceptera att allt är lika bra. Jag känner inte till att någon s.k. postmodern historieteoretiker skulle hävda att alla historiska tolkningar är lika bra. Däremot brukar de fråga efter skälen till att en tolkning får företräde framför en annan. Det finns de som vill säga att det alltid sker utifrån vetenskapliga överväganden (argumentationens konsistens, bevisens hållbarhet och andra vetenskapliga kriterier). Vad händer då om vi befinner oss i ett läge där olika analyser uppfyller dessa kriterier så bra man kan önska, men där forskarna likväl kommer fram till olika tolkningar av ett skeende? Vad är det då som gör att vi föredrar den ena tolkningen framför en annan? Det kan då handla om estetiska val (vi tycker att den ena boken är bättre skriven eller mer spännande), eller att den moraliskt och politiskt står i bättre överensstämmelse med våra egna värderingar. Kan det inte vara så att rädslan för relativism och "postmodernistisk eller annan godtycklighet i historievetenskapen", som Rolf Torstendahl skrev,³ bottnar i rädslan för att se hur intimt även den bästa historieskrivning är förknippad med estetik, politik och moral? F.R. Ankersmit har formulerat detta på ett provokativt, men tankeväckande, sätt:

perhaps political and moral values are perceived to be such a threat to historical truth *not* because they are so *remote* from it and do belong to such an entirely different world, but precisely because they are, in fact, so *close* to historical truth that the two can often hardly be distinguished from each other.⁴

Som jag har uppfattat saken, har företrädare för postmodern historieteori menat att det funnits brister i självkänedom hos många historiska forskare.⁵ De har varit duktiga på att formulera sina vetenskapliga ideal, men de har varit mindre klara över vad det är de faktiskt gör när de ställer samman sitt material till en "historia". Då har det uppstått krockar mellan de uttalade idealen och det som faktiskt står i verken. Ur mitt perspektiv handlade postmodern historieteori i stor utsträckning om att lära historiker att läsa sina egna verk. Det är egentligen vad Hayden White säger i denna kommentar ur en intervju för ett par år sedan:

If I were to teach a course in historical methodology [...] I would simply give students examples of the best historical writing I know and have them study how historians think, and feel, and write. The students have to have a sense of the importance of historical consciousness and knowledge to the living of their lives. What is the point of our knowledge if we do not try to apply it to our lives?⁶

Vad innebär då denna uppmärksamhet på hur historiker tänker, skriver och känner? Det innebär bland annat att på allvar läsa historikers arbeten bortom deklARATIONER och uttalade perspektiv. Istället måste läsaren söka sig till det som gjorde forskningen angelägen. Bygger studierna på att relationen till det som studeras fyller historikerna med skam eller skuld eller handlar det om känslor av förlust eller vilja att ge någon upprättelse? Det handlar vidare om att studera hur historikerna faktiskt strukturerar och berättar sin historia. Vad blir historiens centrum och drivkraft? Finns det huvudpersoner och handling? Hur formuleras ett slut? Formen är ju som bekant inte neutral utan har ett eget innehåll. Min misstanke är att det finns mer som bekräftar än jävar postmoderna historieteoretikers uppfattning i de verk vi skriver än vad vi egentligen vill se. Av det skälet uppfattar jag Whites metodologiska rekommendation som angelägen att ha i åminnelse. Vad de olika vändningarna har betytt är då inte att de så ofta handlat om att tillföra nya perspektiv (sådan sker ju hela tiden) utan om att få historikerna att fästa uppmärksamhet på vad de faktiskt redan gör. Det har till stor del handlat om att genomsöka historikernas tro på sitt arbetes vetenskaplighet, objektivitet, sanningsanspråk, det historiska perspektivets självklarhet osv. Historikerna borde lära sig att se sina egna föreställningsvärldar i samma

avslöjande ljus som de betraktar de döda medmänniskornas idéer om sig själva.

Kanske är dock det största bidraget från de olika vändningarna de förändringar i forskningslandskapet i stort som vi har kunnat iakttä under en längre tid. Jag tänker då i första hand på de mellandisciplinära forskningsfält som uppkommit under namn som kulturhistoria, mediehistoria, genusvetenskap och visuella studier som ju alla är antingen utlöpare av den typ av vändningar som Salomon diskuterar eller har fått större spridning med vändningarnas hjälp. Det är områden som på forskningsnivån struntar i de gamla ämnesdisciplinerna och deras traditioner.⁷ Hur kommer detta att påverka historisk forskning framöver? För Salomon verkar disciplinen historia hållas samman av en ämnestradition som forskarna kan utgå ifrån i mötet med nyheter. Ämnestraditionen är givetvis inte ämnets essens, men den fungerar som den kontinuitet som finns genom förändringarna och ger stadga i mötet med nya perspektiv. Den gamla tidens relativt homogena nationella forskningsgemenskap som Salomon beskriver med historikersamfundet i början av 1900-talet ter sig omöjlig att föreställa sig i dag. De olika vändningarna har i stor utsträckning bidragit till att ytterligare göra gränserna mellan de gamla forskningsämnen obsoleta. En historiker som vill hålla sig à jour med sitt forskningsområde kan inte längre bara ta del av vad kollegerna inom den egna disciplinen skriver om. Det förändrade forskningslandskapet kan nog störa dem som har sin identitet grundad i en viss ämnestradition. Jag tror dock att det bara är att vänja sig vid att disciplinerna inte längre har informell rätt till sina traditionella forskningsområden utan att forskare från helt andra discipliner arbetar med samma material och kanske till och med samma frågor och perspektiv. Fast de kallar sig inte historiker.

Samtidigt som jag skriver detta inser jag att man nog inte heller skall underskatta gamla discipliners förmåga att låta sig vara just så berörda som de vill vara. Jag kan nämligen inte frigöra mig från intrycket att Kim Salomons artikel andas det lugn som uppstår när något har införlivats med en ämnestradition och blivit vetenskaplig vardag. De olika vändningarna diskuteras på seminarier och kan utan större ifrågasättanden bli en del av yngre forskares avhandlingsarbeten. Det finns inte längre så mycket kvar som provocerar, och det som eventuellt skulle kunna beröra tillhör marginalen inom den egna vetenskapen, någon extrem position eller finns i någon annan disciplin. Vändningarna har retat och irriterat, men inte skakat historikerna. I vår forskningsvärld löser man ju skakningar genom att inrätta nya ämnen och professurer (i t.ex. genusvetenskap) eller genom att nya lärosäten kan härbärgera det som skulle omstöpas (som Södertörn inom filosofi). De etablerade disciplinerna behöver då inte bli mer än provocerade av nya perspektiv som institutionaliseras utanför dem själva.

Det är kanske också typiskt att när de en gång nya synsätten blir grå vardag

att några av dess tidigare förkämpar vill slippa ifrån dem. Postmodernismen är tråkig, deklarerade F.R. Ankersmit redan i mitten av 1990-talet och ägnade några år åt politisk filosofi. När han återkom till historieteorin var det för att peka på den språkliga vändningens begränsningar för historietänkandet. Det gällde nu att finna ett sätt att närma sig den historiska erfarenhet som finns utanför språket (och alltså i polemik mot dem som hävdar att "language goes all the way down"). Alla de riktningar som på ett eller annat sätt ingått i det sena 1900-talets humanvetenskapliga arsenal skulle rensas ut. Hermeneutik, poststrukturalism, semiotik, tropologi och dekonstruktion var perspektiv som kunde förpassas till "the museum of the outmoded intellectual curiosities of the past".⁸ När vi andra äntligen börjar begripa vad de perspektiven handlade om, är de som en gång provocerade oss med dem redan någon annanstans.

A Comment on Kim Salomon

The article is a comment on Kim Salomon's essay in this number of *Scandia*. I argue that Salomon's analysis of the meaning of the different turns, and especially the cultural turn, in history underestimates the demands for and possibilities of self-reflection that the turns in the humanities have raised to the historical community. The changes that have occurred within research in the humanities over the last decades will probably give historians new challenges as well, both in terms of historical research done in departments not associated primarily with history and as a challenge to historian's identities as historians.

Keywords: Kim Salomon, cultural turn, history, humanities, postmodernism, theory, historiography.

Noter

- 1 Bernt Skovdahl, "Idéhistoria och källkritik", i *Idéhistoriens egenart: Teori- och metodproblem inom idéhistorien*, (red.) Lennart Olausson, Stockholm/Stehag 1994, s. 35–51.
- 2 Alun Munslow, *The New History*, London 2003, kap 2, 4.
- 3 Rolf Torstendahl, "Källkritik, metod och vetenskap", i *Historisk tidskrift* 2005:2, 213.
- 4 F.R. Ankersmit, *Historical Representation*, Stanford 2001, s. 76 f.
- 5 Här avser jag mer moderata tänkare och inte en Sande Cohen och (ibland) Keith Jenkins som ifrågasätter värdet av att det existerar en institutionaliserad historievetenskap.
- 6 Ewa Domanska, "A Conversation with Hayden White", i *Rethinking History*, 2008:1.
- 7 Det bekräftas också i Magnus Rodells artikel om ytterligare en vändning i "Monument på gränsen: Om den rumsliga vändningen och ett fredsmonument", i *Scandia* 2008:2, s. 15–51.
- 8 F.R. Ankersmit, *Sublime Historical Experience*, Stanford 2005, s. 90, 107.